

Кам'янець-Подільський обласний відділ Географічного
товариства УРСР при АН УРСР

Кам'янець-Подільський державний педагогічний
інститут імені В. П. Затонського

Хмельницький обласний інститут уdosконалення вчителів

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ПОДІЛЛЯ

Тези доповідей наукової конференції

м. Кам'янець-Подільський
1989 р.

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЇ ПОДІЛЛЯ

Стародавній Кам'янець віками славився історичними пам'ятками, водночас був осередком, де згуртувалися наукові сили по вивченню природи Поділля.

Перші відомості про природні умови Поділля зустрічаємо в працях В. М. Севергіна «Начальные основания естественной истории» (1774) та Р. Палласа «Описание растений Российского государства» (1786).

Найбільш широке вивчення екології краю велось у XIX ст. спочатку вченими Віленського університету та Кременецького ліцею, потім Київського, Львівського, Krakівського і Одеського університетів. У цей час у м. Кам'янці проживав вчений Г. Бельке, який своїми працями вніс вагомий внесок у вивчення природи краю. Одночасно з'явилися наукові описи про природні явища на Поділлі: «Термометричні спостереження в м. Кам'янці (1838—1839)», «О наводнении в г. Могилеве на Днестре» (18.ІІІ.1839), «О градобитии в Могилевском и Гайсинском уездах» (1840), «Северное сияние, виденное в г. Каменец-Подольском 5 ноября 1848 г.», «Наводнение в Старой Ушице» (1861), «О наводнении в г. Каменец-Подольском» (1865), В. Шевича «О климате Подольской губернии» (1856), Н. П. Барбот-де-Марні «Геологія вивчення Поділля» (1868), В. Фаренгольца і Ролле «Материалы к медицинской топографии и гигиене Подольской губернии» (1866), «Климат Подольской губернии» (1893).

На початку ХХ ст. з'являються станції метеорологічних спостережень та сільськогосподарські дослідні станції, які видали дослідження «Кліматичні і метеорологічні умови Поділля» (1908), «Бюллетень Кам'янець-Подільської метеорологічної станції» (1910), А. Набокіх «Грунти Поділля» (1912), В. Чернівського «Хімічні дослідження подільських фосфоритів» (1908).

Значну роботу з питань екології Поділля проводило Кам'янець-Подільське товариство природолюбів та дослідників природи, яке було створено 16 вересня 1911 року (засновник—професор П. М. Бучинський). Протягом 3-х років у «Записках товариства» вміщені праці Ф. Я. Паскаренка «Водопостачання м. Кам'янець-Подільського», С. Маковецького «Список рослин Подільської губернії», В. Боголепова «Птахи Кам'янецького району Подільської губернії», А. Тушини і Н. Раєвського «Матеріали по фауні Подільської губернії», П. Бучинського «Екскурсія по Дністру в 1914 р.», які не втратили своєї актуальності й сьогодні.

1911 року членами товариства був організований археологічний музей, при якому діяв природничий відділ.

Немало досліджень було присвячено флорі Поділля. Початок цьому поклали ґрунтовні дослідження В. Г. Бессера (1820, 1832), А. Л. Анджайовського (1855, 1869), Ф. Гербіха (1866), А. Гжего-жека (1868), Е. Лентц (1868), А. С. Роговича (1869), в яких по-дається інформація про всі відомі на той час звичайні і рідкісні рослини й опис нових, маловідомих для науки видів флори. Продовжили фlorистичні дослідження Б. Блоцький (1880), В. Тинецький (1877), Ж. Круль (1878), Б. Густавіч (1880), Ж. Лапчинський (1882), Ш. Труш (1886). Завершальною для цього часу є монографія про флору південно-західної Росії І. Ф. Шмальгаузена (1886).

Дослідженнями І. Пачоського (1910) відкрито новий етап у вивчененні флори краю. Автор встановив, що флора Подільської височини є основним ядром формування фlorистичних і цінотичних комплексів сусідніх регіонів: Полісся і Причорномор'я (північна частина). Цим самим виникла об'єктивна необхідність у збереженні хоч би частки цього автохтонного (самобутнього) ядра, особливо його рідкісних, ендемічних і реліктових фlorистичних елементів.

У радянський час екологічне вивчення Поділля було поставлено на більш широку планову наукову основу. В 20—30-ті роки вклад внесли науковці Кам'янець-Подільського сільгоспінституту, інституту народної освіти (нині педінститут), метеорологічної станції, ботанічного саду — першого радянського на Поділлі і на Україні. У цей період публікуються праці провідних учених В. Храневича «Нарис фауни Поділля» (1925—1926), проф. Д. Л. Данілова «Клімат Поділля», проф. Л. Красівського «Геологія та мінеральні багатства Поділля», проф. В. Гереновича «Природа Кам'янецьчини», (1926) та «Природничі і виробничі сили Кам'янецьчини» (1931), проф. Р. Р. Виржиківського «Короткий геологічний нарис Поділля» (1930), М. П. Мельникова «Фосфорити Поділля», акад. П. Н. Венюкова «Фауна силурійських відкладень Поділля» (1929). Ці дослідження підсумували і розвинули акад. Е. К. Лазаренко і Б. І. Сребродольський («Мінерологія Поділля», 1969).

Значний вклад у вивчення географії та природи краю зроблено подолянином проф. Львівського університету К. І. Геренчуком, під керівництвом якого вийшов ґрунтовий опис «Природа Хмельницької області» (1980).

Набирають ще більшого розмаху фlorистичні дослідження краю (М. Кочвара, 1930, В. Шафера, 1935, Ю. Д. Клеопова, 1938,

В. Гаєвського, 1937). Саме останній автор зробив огляд географічних елементів і флористичного районування.

Цікаві матеріали про флору Подільської височини знаходимо в працях Е. М. Лавренка, 1930, М. І. Котова, 1931, Д. Богацького, 1928, Ф. А. Гриня і Михайличенка, 1933, О. О. Савостіянова, 1933, М. М. Круцкевича, 1937, Б. Е. Балковського, 1939 та ін.

Наступні цілеспрямовані флористичні дослідження окремих районів Поділля (Середнє Придністров'я, Кременецькі гори, Товтри) дали змогу дістати об'ємну флористичну інформацію як в межах України, так і Поділля («Флора УРСР», т. 2-12, 1940—1965, «Определитель высших растений Украины», 1987).

Характеристика флори Середнього Придністров'я подається у працях Г. А. Кузнецової (1967), М. М. Круцкевича (1962, 1967), Б. В. Заверухи (1958, 1965), М. В. Клокова (1950, 1960), Г. К. Крейєра (1950), Б. Е. Балковського (1954), Е. М. Кондратюка, П. Л. Горчаківського (1968) та ін.

В останні роки здійснюється даліше поглиблення фактичними матеріалами флористичної інформації краю. Одержано відомості про поширення ендемічних дез'юнктивно і погранично-ареальних видів, опис для науки видів нових видів (А. М. Краснова, 1971, Ю. Д. Клеопов, Б. В. Заверуха, 1974, 1983, Мороз, 1973, Ю. Р. Шеляг-Сосонко, Г. К. Куквиця, 1974, Е. М. Брадіс, А. Ф. Бачуріна, 1980, С. І. Ковал'чук, О. М. Кльоц, 1984, С. І. Ковал'чук, Л. Г. Любінська, 1988 та ряд ін.).

Надзвичайно цікава і багата історія вивчення екології і охорони природи краю. Прикро, що в епоху науково-технічної революції катастрофічно погіршується екологічна ситуація цього унікального регіону. Вже сьогодні край віднесенено до III групи екологічного ризику. В таких умовах актуальним є вивчення наукової спадщини природознавців XVIII—XX ст. для вироблення оптимальних шляхів відновлення і нормалізації екологічної ситуації в подільському регіоні.